

شىنجاڭ

تەزكىرىسى

(پەسىللىك ژۇرنال)

1994 - يىل 1 - سان

11 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 26 - سان

ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە

نەشر قىلىندۇ

مەسلىھەتچىلەر:

ئۇيغۇر سايرانى

ئىمىن تۇرسۇن

ھاكىم جاپپار

باش مۇھەررىر:

نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

غوجا ئەخمەت يۈنۈس

قادىر ھاپىز

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى:
(ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئابدۇرۇپ ئېلى، ئابدۇشۈكۈر تۈردى،

ئابدۇقېيۇم غوجا، تاش مامۇت، غوپۇر

ھوشۇر نىيازى، غوجا ئەخمەت يۈنۈس،

قادىر ھاپىز، قاسىم غوجا، قۇربان

مامۇت، قۇربان ۋەلى، مەمتىمىن

لېتىپ، نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

بۇ ساننىڭ

مەسئۇل مۇھەررىرى:

ئەخمەت روزى

مۇندەرىجە

تەزكىرىچىلىك تەتقىقاتى

تەزكىرە كىتابلىرىغا دائىر ماتېرىياللارنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە سەرخیلاشتۇرۇش توغرىسىدا سەي خۇاۋېي 1

خىزمەت تەتقىقاتى

تەزكىرە خادىملىرى ماتېرىياللارنى ئىسپاتلاشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك ئابلىت ئابباس 6

تارىخ سەھىپىسىدە

ئۇيغۇرلار ۋە نېستورىئان دىنى ئابلاجان توختى، ئەخەت داۋۇت 8

قاراخانىيلارنىڭ «ئۇلۇش يەر تۈزۈمى» توغرىسىدا نۇرۇللا مۆمىن 11

گاۋجۇيىنىڭ «ئۇدۇن خاتىرىسى» ناملىق سەپەرنامىسى مامۇت نىزامى 15

چەت ئەللىكلەرنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ ياۋايى ھايۋانلىرى ئۈستىدە ئېلىپ بارغان ئېكسپېدىتسىيىسى ۋە ئۇ ھەقتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى 20

..... ئابلىمىت ئابدۇقادىر

كىشى ئىسىملىرى تەتقىقاتى

خەنزۇچە ئىسىم - فامىلىلەرنى بىلەن يېزىلىۋاتقان بەزى ئۇيغۇر

ئىسىم - فامىلىلىرى ھەققىدە نۇرمۇھەممەت دۆلەتى 23

ئۇيغۇر كىشى ئىسىملىرىدىكى «شاھ» ۋە «قۇل» قوشۇمچىلىرى توغرىسىدا

..... قۇربانجان ئابلىمىت 26

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى

ئۈرۈمچى تەۋەسىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مەخسۇت ھېيت 28

ئاراتام بۇتخانىسى ۋە ئۇنىڭ ۋەيران بولۇشى ئالىم ھاشىر 31

ئۈچ بۇرخان ھەققىدە ئىزدىنىش مۇختەر مامۇت مۇھەممىدى 34

شىنجاڭدىكى كەسىپلەر

ئۇيغۇرلاردا ئاتچىلىق ئابدۇرېھىم راخمان 36

قوغۇندىن قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى ئىشلەش ئۇسۇلى 43

شىنجاڭنىڭ قەدىمكى دەۋرىدىكى خەۋەرلىشىش ئىشلىرى توغرىسىدا 45

..... غالىب بارات

ئۇيغۇر شامچىلىقى شېرىپ خۇشتار 46

كەلپىنىڭ كارۋانچىلىقى ئابدۇساتتار ھامىدىن 47

يەر ناملىرى تەتقىقاتى

«ئۈرۈمچى» ۋە «بۈگۈر» نامى توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش 49

«قاغىلىق» نامى توغرىسىدا سۇلتان مامۇت 51

«ياۋۇلۇق» ئاتالغۇسى ھەققىدە غەيرەتجان ئوسمان 52

مەشھۇر شەخسلەر

ئاتاقلىق مۇقامچى تۈردى ئاخۇن يۈنۈس سەمەت 54

تالانتلىق شائىر سالىھ داموللاھاجى تۇرسۇن ئابدۇقادىر 56

گۆھەر زېمىنىدا

ئالتاي تاغلىرى دۈنەن شۇ 57

شىنجاڭ يالپۇزى ساۋۇت ھېكىم 61

قارا قۇرۇمىدىكى تازغۇن دەرياسى ئابدۇلئەھمەت ئالىم 62

ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن

خىرىستىئان دىنى مۇھەممەت يۈسۈپ 63

قارتا ۋە كالىندار 65

تۇرپان، پىچان، توقسۇندىكى كارىزلارنىڭ سانى 66

ئىلمىي مۇھاكىمە

«ئۇيغۇر» سۆزىنىڭ ئېتىمولوگىيىسى ھەققىدە مەتروۋى مامۇت 67

تەزكىرە گۈلزارى

ئاتقىغا ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز 70

باتۇرجان قاينام 71

جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى

2. تاڭ سۇلالىسىنىڭ غەربىي تۈركلەرنى تىنچىتىشى ... 73

شىنجاڭ

تەزكىرىسى

(پەسىللىك ژۇرنال)

1994 - يىل 2 - سان

11 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 27 - سان

ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە

نەشر قىلىندۇ

مەسلىھەتچىلەر:

ئۇيغۇر سايرانى

ئىمىن تۇرسۇن

ھاكىم جاپپار

باش مۇھەررىر:

نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

غوجا ئەخمەت يۈنۈس

قادىر ھاپىز

ھەربىر ھەيئەت ئەزالىرى:

ئىلىيە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى

ئۆزۈپ ئېلى، ئابدۇشۈكۈر تۇردى،

ئابدۇقېيۇم غوجا، تاش مامۇت، غوپۇر

ئىشۇر نىيازى، غوجا ئەخمەت يۈنۈس،

قىس ھاپىز، قاسىم غوجا، قۇربان

تۆت، قۇربان ۋەلى، مەمتىمىن

تې، نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

بۇ ساننىڭ

مەسئۇل مۇھەررىرى:

ئەخمەت ئىمىن ھاجى

مۇندەرىجە

☆ ☆ ☆ ھۆججەتلەر ☆ ☆ ☆

مەملىكەتلىك دىن ئىشلىرى تەزكىرىسىنى تۈزۈش خىزمەت يىغىنىنىڭ

خاتىرىسى 1

☆ ☆ ☆ تەزكىرىچىلىك تەتقىقاتى ☆ ☆ ☆

ئۇيغۇر تەزكىرىچىلىكىنىڭ نامايەندىلىرى يۈسۈپ ئۆمەر 7

☆ ☆ ☆ يىلنامە تەتقىقاتى ☆ ☆ ☆

«شىنجاڭ يىلنامىسى» گە ماقالە تەييارلاش ۋە تەھرىرلەش داۋامىدا دىققەت

قىلىشقا تېگىشلىك ئىككى ئىش غوجا ئەخمەت يۈنۈس 10

☆ ☆ ☆ تارىخ سەھىپىسىدە ☆ ☆ ☆

يەكەن خانلىقىنىڭ ئاخىرلاشقان يىل دەۋرى توغرىسىدا ئېنىقلىما

..... يۈنۈسجان ئېلى 15

يېڭىئۆستەڭ يېزىسىنىڭ بىنا قىلىنىشى توغرىسىدا ... غەيرەتجان ئوسمان

قورغان مەھەللىسىدىكى يېڭى پەننى مەكتەپ ئابدۇكېرىم ماخىمۇتۇ 20

☆ ☆ ☆ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ☆ ☆ ☆

قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى

..... يۈنۈس سەمەت 21

تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى ئادەم سۈرەتلىك تاش ھەيكەللەر

..... ئىسمائىل جېلىل 25

قەدىمكى كۈسەننىڭ پايتەختى ۋە ئۇنىڭغا ئائىت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى

توغرىسىدىكى بەزىبىر دەلىللەر ئىبراھىم ئەلقەم 28

قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى بەدەۋلەت قورغىنى ئابىلەت ئابباس 30

ئۆچتۈرپاندىكى توققۇز بۇلاق باغچىسى ئەمەتجان ھۈسەين 32

☆ ☆ ☆ يەر ناملىرى تەتقىقاتى ☆ ☆ ☆

ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىنىڭ تارىختىكى ناملىرى

..... ئابدۇراخمان مامۇت دىياز 36

«يوپۇرغا» نامى ھەققىدە ئابدۇكېرىم روزى 38

ئىلى ۋىلايىتىگە قاراشلىق ناھىيىلەرنىڭ تەۋەسىدىكى ئۆتەڭ - داۋانلار

..... ئابدۇسەمەت ئابدۇللام 39

ئاراتۇرۇكتىكى «باي» دېگەن يەر نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا

..... قادىر سالى 41

☆ ☆ ☆ تۈنۈگۈن ۋە بۈگۈن ☆ ☆ ☆

ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ كۈتۈپخانىچىلىقى

..... شېرىپ خۇشتار 42

قۇمۇل ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا

..... ئەخمەت ئىمىن ھاجى جۈبەيرى 44

☆ ☆ ☆ مەشھۇر شەخسلەر ☆ ☆ ☆

«ھۈسەينىيە» مەكتىپىنىڭ تۇنجى مۇدىرى كېرىمئاخۇن

..... تۇرسۇن ئابدۇقادىر 50

قاسىم قىزىق ناسىرجان ئابلىز 51

☆ ☆ ☆ ئىنقىلابىي قۇربانلار ☆ ☆ ☆

ئىنقىلابىي قۇربان زۇلجالال ئىمىنباغۇل قۇمارقان قاپىل 53

☆ ☆ ☆ شىنجاڭدىكى كەسپچىلەر ☆ ☆ ☆

ئۇيغۇرلاردىكى مۇچەللىك كالىندار توغرىسىدا ئەركىن قۇتلۇق 55

ئۇيغۇر قالىپى غەيرەتجان ئابدۇللا كالىدىرى 60

☆ ☆ ☆ ئىلمىي مۇھاكىمە ☆ ☆ ☆

بۆرە تۈتۈمى ئەپسانىلىرىنىڭ مەنبەسى ۋە سېلىشتۇرۇلمىسى

..... ئەسەت سۇلايمان 62

☆ ☆ ☆ جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى ☆ ☆ ☆

§ 3 كۆكتارتنىڭ غەربىدىكى دۆلەتلەرنىڭ بەيئەت قىلىشى 75

شىنجاڭ

تەزكىرىسى

(پەسىللىك ژۇرنال)

1994 - يىل 3 - سان

11 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 28 - سان

ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە

نەشر قىلىنىدۇ

مەسلىھەتچىلەر:

ئۇيغۇر سايرانى

ئىمىن تۇرسۇن

هاكىم جاپپار

باش مۇھەررىر:

نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

غوجا ئەخمەت يۈنۈس

قادىر ھاپىز

قىزىق ھەيئەت ئەزالىرى:

ئىلىيە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى

ئابدۇشۈكۈر تۇردى،

ئۆزبېك غوجا، تاش مامۇت، غوپۇر

ئىيازى، غوجا ئەخمەت يۈنۈس،

ھاپىز، قاسىم غوجا، قۇربان

ت، قۇربان ۋەلى، مەمتىمىن

پ، نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

بۇ ساننىڭ

سەئۇل مۇھەررىرى:

مەرھابا شاۋۋدۇن

مۇندەرىجە

※ ※ ھۆججەتلەر ※ ※

جۇڭگو تەزكىرىچىلىك جەمئىيىتىنىڭ 1993 - يىللىق ئىلمىي مۇھاكىمە

يىغىنىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى 1

جۇڭگو مىللەت تەزكىرىسىنى يېزىشقا يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ 8 -

قېتىملىق (كېڭەيتىلگەن) يىغىنىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى 3

※ ※ سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىلەردىن ※ ※

«كەلپىن ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئومۇمىي بايان 5

※ ※ تارىخ سەھىپىسىدە ※ ※

ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئۇيۇشتۇرغان ھەربىي كۇرس، مەكتەپلەر

..... 10

تۇرپان رايونىدا ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى مەدەنىيەت - مائارىپنىڭ بارلىققا كېلىشى

..... 15

ل. مۇتەللىپنىڭ تەرجىمىھالىغا مۇناسىۋەتلىك ئىككى ئىش توغرىسىدا

..... 22

ئىپارخانىنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى يېڭى مەلۇماتلار ... ئابلىمىت مۇھەممەت

..... 27

※ ※ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ※ ※

يېڭىسار ناھىيىسىدىكى قاراخانىيلار سۇلالىسىگە ئائىت مازارلار

..... 30

قۇمۇلدىكى تۇرا خارابىلىرى توغرىسىدا ناسىرجان ئابلىز

..... 35

ساكارنىڭ قەشقەردىكى تارىخىي ئىزلىرى توغرىسىدا ... ئابدۇل مۇھەممەت

..... 37

※ ※ شىنجاڭدىكى كەسىپلەر ※ ※

شىنجاڭنىڭ تۇنجى پوچتا ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسى رىشت راخمان

..... 42

مەھەللە نامى «تۈگەنپىشى» ھەققىدە ئىككى كەلىمە سۆز

..... 43

※ ※ يەر ناملىرى تەتقىقاتى ※ ※

شىنجاڭدىكى بىر قىسىم قەدىمكى يەر ناملىرىنىڭ ئاھاڭداشلىقى ۋە ئۇلاردىكى بەزى

..... 44

ئۇلانمىلار توغرىسىدا غەيرەتجان ئابدۇللا كالىدىرى

..... 46

تۇرپان ئويمانلىقىدىكى بىر قىسىم يەر ناملىرى ھەققىدە ... ئابلىم قەييۇم

..... 48

※ ※ گۆھەر زېمىنىدا ※ ※

شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئېلىمىز مەدەنىيەت خەزىنىسىگە قوشقان تۆھپىلىرى 49

..... 55

ئۇششارباش بازىرى ئابدۇلئەزىز مامۇت

※ ※ تۈنۈگۈن ۋە بۈگۈن ※ ※

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

..... 57

※ ※ ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن ※ ※

قەشقەر شەھىرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ دەپنە قىلىش ئۇسۇلى ۋە ئۆرپ - ئەادەتلىرى

..... 70

توغرىسىدا ئابدۇقەييۇم مۇسا، مۇھەممەت ئىمىن قۇربان

..... 70

※ ※ مەشھۇر شەخسلەر ※ ※

پېشقەدەم ئىنقىلابچى ئابدۇرېھىم ھەسەن ئوۋ شېرىپ خۇشتار

..... 73

※ ※ يېزىنىڭ تەزكىرىچىلىرىمىز ※ ※

تەزكىرىگە سىڭگەن ئەقەد ئابدۇرۇسۇل سېيىت

..... 75

※ جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى ※

..... 77

3 كۆكتارتنىڭ غەربىدىكى دۆلەتلەرنىڭ بېيىت قىلىشى 77

شىنجاڭ

تەزكىرىسى

(پەسىللىك ژۇرنال)

1994 - يىل 4 - سان

11 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 29 - سان

ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە

نەشر قىلىندۇ

مەسلىھەتچىلەر:

ئۇيغۇر سايرانى

ئىمىن تۇرسۇن

ھاكىم جاپپار

باش مۇھەررىر:

نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

غوجا ئەخمەت يۇنۇس

قادىر ھاپىز

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى:

(ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئابدۇرۇپ ئېلى، ئابدۇشۈكۈر

تۇردى، ئابدۇقەيۇم غوجا، تاش

مامۇت، غوپۇر ھوشۇر نىيازى،

غوجا ئەخمەت يۇنۇس، قادىر ھاپىز،

قاسىم غوجا، قۇربان مامۇت،

قۇربان ۋەلى، مەمتىمىن لېتىپ،

نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

بۇ ساننىڭ

مەسئۇل مۇھەررىرى:

ئابلىز ئورخۇن

مۇندەرجە

*** ھۆججەتلەر ***

1993 - يىللىق ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ يىلنامىسى» نى تارقىتىش مۇراسىمىدا

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يولداش يۈسۈپ ئەيسانىڭ

سۆزلىگەن سۆزى شىنجاڭ يىلنامىسى» نىڭ تەرجىمە ۋە نەشر قىلىنىش ئەھۋالى

1 ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ يىلنامىسى» نىڭ تەرجىمە ۋە نەشر قىلىنىش ئەھۋالى

4 نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

7 «شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنغان ئون يىلدىن بېرى ئېلان

قىلىنغان ياخشى ماقالىلەر سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىلەردىن ***

9 «كەلپىن ناھىيىسى تەزكىرىسى» يېڭىرىنچى قىسىم مەدەنىيەت IV باب

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، مەشھۇر جايلار *** تارىخ سەھىيىسىدە ***

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا

14 سەيدۇللا سەيپۇللايىۋ

21 «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ھەققىدە تۇرسۇن زېرەدىن

سۈۋېت ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى سابىق جۇڭگو كونسۇلخانىلىرى ھەققىدە

24 لىۋ دېشېن

بوغاز يېزىسىنىڭ بىنا بولۇشى توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش

30 ناسىرجان ئابلىز

باي ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بولۇپ تەسىس قىلىنىشتىن بۇرۇنقى ئەھۋالى

32 تۇرسۇن ئونياز

ئىلىدا ئېچىلغان شۇتاكلار توختى ئىبراھىم

34 *** يەر ناملىرى تەتقىقاتى ***

36 «تۇيۇق» نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا ... غاپپار روزى، ئۆمەر قادىر

39 «مەكتەپ» دېگەن نام ھەققىدە تۇرسۇن ئەبىراھىم

42 «قورلۇق» نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە شاۋكەت ھامۇت

43 كارىز ناملىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدە پەرھات كارىز

44 شىنجاڭدىكى بىر قىسىم ياۋايى ھايۋانلارنىڭ يەر - جاي ناملىرى بىلەن

قوشۇلۇپ ئاتىلىشى ئابلىمىت ئابىقادىر

47 *** مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ***

كۇچا قىغدۇڭ جامەسى ھۈسەيىن ئىمىن ھاجى

50 شىمالىي «يىپەك يولى» بويىدىكى تارىخىي ئابىدىلەر بارات ئىمىن

تېكەس ناھىيىسى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداشقا ئەھمىيەت بەردى

51 ئابدۇشۈكۈر تۇردى

*** ئىلمىي مۇھاكىمە ***

«باغشى» نامىنىڭ تارىخىي مەنبەسى ھەققىدە قىسقىچە بايان

52 يۈسۈپجان ياسىن

*** مەشھۇر شەخسلەر ***

تۆمۈر خەلىپە ۋە ئۇنىڭ نەسەبلىرى ئوسمان تۆمۈر

54 يازغۇچى ۋە تارىخ تەتقىقاتچىسى تېپىپجان ھادى ئارۇپجان ئۆمەر

56 *** تۈنۈگۈن ۋە بۈگۈن ***

ئېمىل دەرياسى بويىدىكى قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئىككى شەھەر توغرىسىدا

58 پاراك لى رۇڭمىن

ئارالتۇپە يېزا ئۇيغۇر مەكتىپى توغرىسىدا ئابدۇسەمەت ئابدۇللا

60 يەكەنتىڭ مەمۇرىي تۈزۈلۈشىدىكى ئۆزگىرىشلەر ياقۇپ ئەمەت

63 *** شىنجاڭدىكى كەسىپلەر ***

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى پوچتا ماركىلىرى توغرىسىدا دەسلەپكى

چۈشەنچە رېشىت راخمان

65 ئۇيغۇر قەغەزچىلىكى ئابدۇساتتار ھامىدىن

67 *** گۆھەر زېمىنىدا ***

سوۋۇتقا سەيلىگامى تۇرسۇن بارات

69 *** نەزكىرە گۈلزارى ***

ماقال - تەمسىللەر ھەسەن نۇرھاجى بولۇس

71 *** جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى ***

§ 4. تاڭ سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتقا ھۆكۈمرانلىق قىلىش سىياسىتىنىڭ

بىرى - مەھكىمە، ئايماق تەسىس قىلىش 72